

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

Научна област **3. Социални, стопански и правни науки**

Професионално направление **3.1. Социология, антропология и науки за културата**

Автор: **Анелия Филипова Андреева**

Тема: **„Етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя“**

Научен ръководител: **проф. д-р Ирина Колева, СУ „Св. Климент Охридски“**

Рецензент: **д-р Красимира Христова Кръстанова, доцент в ПУ „Паисий Хилендарски“**

Анелия Филипова Андреева е докторант на проф. д-р Ирина Колева в катедра „Етнология“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ за периода 2014-2017 г. Тя има активна преподавателска дейност както в средното, така и във висшето училище, работела е като учител и е участвала в различни изследователски програми и приложни проекти, насочени към квалификация на учители. Настоящото изследване е направено за дълъг период от време, което показва сериозни научни интереси и задълбочена работа на дисертантката. Следва да се отбележи, че темата, по която работи г-жа Андреева, е актуална и е съобразена със съвременното положение, отнасящо се до образованието в интеркултурна среда и трудностите, които са следствие от начина на живот на етничните общности (предимно роми), от една страна, и квалификацията на учителите за работа с етнически групи, от друга. Важна особеност е, че образователните дейности трябва да бъдат съобразени, така че да преодолеят битоващите стереотипи в обществото, но също и да са в съответствие с езиковия и културен опит на учениците. Така биха могли да бъдат изтласкани на заден план различни форми на дискриминация, които често продължават да пречат обществената активност на съществени групи в българското общество.

Изследването е особено актуално с оглед на обучението в интеркултурна среда, изискващо подготвени преподаватели, които да имат знанието, квалификацията и уменията да вовлекат равнопоставено учениците от различни етноси в образователния процес, без това да се отразява върху усвояването на знания на индивидуално равнище или да затруднява образователния процес като цяло.

Дисертационният труд на А. Андреева, озаглавен „Етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя“, е структуриран в увод, изложение в четири глави, изводи, заключение, литература, библиография

и приложение с общ обем 267 страници, от които 48 стр. приложения. Библиографията включва 415 единици, от които 149 източници на кирилица, 172 на латиница и 94 електронни публикации. Приложението включва списъци на участници, структурирани въпросници – 2 бр. и Сравнителна таблица с посочени теми за квалификация. В дисертационния труд са включени общо 5 таблици, 26 диаграми и 6 фигури

Уводът съдържа актуалността на темата и личната и професионална мотивация на автора за дисертационното изследване. Още в началото става ясно, че то има две взаимосвързани посоки – научно-изследователска и научно-приложна. Те отговарят на съвременните изисквания за прилагане на научното знание, респективно на етноложките изследвания, за решаване на проблеми на обществото.

Анелия Андреева аргументира добре необходимостта от такъв подход с предварителни проучвания на демографската ситуация и образователната среда, от което става ясно, че учителите не са подготвени за работа в условията на мултикултурната класна стая, нямат специфична подготовка в областта на методиката за работа с деца с различен етнокултурен произход и трудно се справят с дидактическите затруднения на учениците при овладяване на учебното съдържание, произтичащи от слабото владение на български език (при турци и роми), липсата на психологическа и социална готовност за училище на деца, които не са преминали задължителното предучилищно образование. И нещо много важно, дисертантката показва липсата на официални политики, стимулиращи образователни иновации в организацията и управлението на мултикултурната класна стая. Още в началото тя поставя основния проблем: „Поради несъответствие на елементите и процесите в системата за квалификация на учителя с културологичните и етнопсихологопедагогическите аспекти на образователните взаимодействия, ориентирани към етапа на постмодерното общество, системата за продължаваща квалификация не успява да подготви адекватно педагогическите кадри за изпълнение на тяхната основна функция“ (с.8).

В този контекст дисертационният труд предлага концептуална рамка и експериментален етнопсихологически емпирико-теоретичен модел за квалификация на учителя в интеркултурна образователна среда. Негова цел е „... да се разработи и апробира експериментален етнопсихологически емпирико-теоретичен модел за квалификация на учителя в съвременната интеркултурна образователна среда“ (с. 9). За нейното постигане авторката си поставя конкретни цели, които представляват последователни стъпки за достигане до научен резултат: анализ и диагностика на системата за квалификация в интеркултурна образователна среда, изграждане, обяснение на същността и структурата на

етнопсихологически модел за обучение на учители за работа в интеркултурна среда, както и неговото апробиране.

Общата и конкретните цели на работата очертават необходимостта от изпълнение на поредица от изследователски задачи. Те се отнасят към изясняване на теоретичните основания за прилагане на рефлексивен подход в системата на образователното взаимодействие, анализ на европейски и национални документи в областта на образованието в интеркултурна среда, анализ на успешни образователни практики, SWOT анализ на настоящата ситуация в българското училище, както и функционален анализ на съвременните успешни образователни модели. Тези предварителни стъпки позволяват Анелия Андреева да работи по методологията на проф. И. Колева, да предложи диагностичен инструментариум, модел и апробиране на рефлексивна технология за образователно взаимодействие. Тя ясно определя обекта и предмета на своето изследване, насочени към системата за продължаваща квалификация на учителите, и разработване на етнопсихологически теоретико-емпиричен модел за работа в интеркултурна образователна среда през призмата на етнопсихологическата рефлексия. Методологията е адекватна на поставените цели и задачи – тя е комплексна и почива на рефлексивния подход, който има интердисциплинарна насоченост. Моделирането се приема като метод за стимулиране на рефлексивното мислене. В работата са използвани и други методи, които са релевантни към поставения проблем, каквито са методът на документален анализ, методът за вторично изследване и др.

Първа глава разглежда етнопсихологическите основания на рефлексивния подход в системата на образователно взаимодействие. На основата на съвременни теоретични разработки в областта на културната антропология, педагогическата и социалната психология, психосемантиката, етнопсихолингвистиката, етнопсихологопедагогиката се открояват компонентите и функцията на рефлексията като подход за личностно изграждане и като възможност за прилагането му в образователния процес. Тя се обвързва и със съвременната теория за мулти-/интеркултурализма и нейното приложение в европейската практика по отношение на интеграцията. В тази глава се поставят въпроси, произтичащи от конкретната ситуация в България и значимостта на интегриращото обучение, особено що се отнася до уязвими групи, вкл. и роми.

В резултат на анализа се представят две тенденции на позитивното приемане на културните различия – тази на мултикултурализма (характерен за САЩ и Канада) и на интеркултурализма (прилаган в европейските страни). В края на първа глава се отчитат предимствата на интеркултурното образование, което заляга като основа в разработването на етнопсихологическия модел за обучение на учители.

Втората глава е посветена на рефлексивната картина на квалификацията на учителя в интеркултурна образователна среда (2007 - 2016 г.). Прави се преглед и сравнителен анализ на практиките за интеркултурно образование в европейските страни и ясно се показва политиката за институционално действие и национални практики за приобщаващо обучение чрез култура. Чрез функционален и сравнителен анализ на системата за повишаване на квалификацията на учителите в европейски контекст се представят различните подходи спрямо маркерите на националните образователни политики. Изводът за липса на ясна политика на МОН в това отношение е съвсем логичен – закриването на училища и извозването на деца от малки селища към по-големи центрове се оказва неефикасно и води най-често до вторична сегрегация; алтернативни модели за приобщаващо образование се предлагат от неправителствени организации, които прилагат комплексен подход към образователните практики. В изследването се отчитат и постиженията за квалификация и преквалификация на учители в областта на интеркултурното образование, като е представен опитът на Софийски, Шуменски и Тракийски университети в две посоки – това е работата върху учебните програми и учебното съдържание, както и новите тенденции в методиката, с които се запознават педагогическите кадри. Може би тука беше мястото да се покажат и възможностите на специалностите етнология и социална антропология в интеркултурното възпитание и образование.

Третата глава представя изследователския модул: етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя (диагностични и технологични аспекти). Най-напред са описани основните етапи на експерименталната програма, които последователно включват:

- Систематизиране на концепции, свързани със същността на интеркултурната образователна среда и системата за квалификация;
- Представяне и обосновка на Емпирико-теоретична картина и разработване на дизайна на експерименталния модел;
- Приложение на диагностични процедури под формата на констатиращ експеримент за установяване на входно ниво в системата за квалификация;
- Реализиране на формиращ експеримент;
- Приложение на диагностични процедури във вид на контролен експеримент.

По-нататък са представени концептуалните постановки, въведени са основни понятия, разгледан е цикълът на моделиране и основните предпоставки, създаден е първоначален модел, който по-нататък подлежи на експериментиране. За да се постигне обективност на анализа, предварително са въведени критерии за оценяване. Това дава възможност да се диагностицира и анализира системата за квалификация на учителите, като заедно с това се изведат нейните общи характеристики. Предварителните изводи сочат за липса на системност, липса на

регулация, дефицит на контрола при квалификация и преквалификация на учителите. Широко и задълбочено електронно анкетно проучване позволява общите изводи да придобият конкретни измерения както по отношение на кариерното развитие и квалификацията на учители за интеркултурно образование, така и за съвременните тенденции за педагогическа работа с ученици от различен етнически произход. Данните от проучването в българските училища са сравнени с практиката и опита в други европейски страни. Това позволява да се направи изводът, че „... обучението в интеркултурна среда изисква наличието на учители, които да имат знанието, квалификацията и уменията да въвлечат и ангажират децата от различни етноси равнозначно в образователния процес, без това да се отразява върху усвояването на знания на индивидуално ниво или да затруднява образователния процес като цяло“ (с. 139).

Принос на изследването с теоретико-приложен характер е осъществяването на експерименталната програма, за която са създадени всички необходими условия за изпълнение на една от главните цели – изграждане на теоретична и практическа система от обучителни дейности (присъствени и дистанционни), осигуряване на необходимите дидактически материали и техническа база, както и разработването на ефективни техники за комуникация и професионален обмен, с акцент върху електронните ресурси и дистанционното консултиране. По време на експеримента са изготвени програми за обучение на учители и обучители, разработени са методи за организиране и изпълнение на педагогическата дейност с акцент върху интерактивните и иновативни подходи. През цялото време се провежда контрол и оценка на всеки етап и крайния резултат. Така могат да се направят важни изводи за работата на системата, да се избегнат някои недостатъци, да се увеличи практическата насоченост и да се разгледат нови предложения, произтичащи от практиката.

Четвъртата глава е насочена към цялостното представяне на емпирико-теоретичния етнопсихологически модел на рефлексивната картина за квалификация на учителя. То се изгражда върху съчетаването на качествен анализ на направените констатации, на количествен анализ на данните от проведените анкети и на сравнителен анализ, разглеждащ практиките на европейско равнище. Това дава възможност не само да се установи полезността на модела, но и да се обърне внимание към необходимостта от прилагане на целенасочени политики в областта на квалификацията на учители за интеркултурно образование. На преден план излиза потребността да бъде осигурявано дългосрочно планиране, въвеждането на набор от взаимосвързани подходи в няколко посоки за поддържане на етническо разнообразие в училищата в мултиетническите селища, както по отношение състава на учениците, така и на учителите.

Заключението води до общия извод, че „преходът към общество, култура и икономика, основани на знанието, личностните умения и компетентности,

изисква модернизация, стимулирано развитие и постоянно подобряване на системите за професионално образование и обучение, като адекватна реакция на бързите социални, политически и икономически промени“ (с.184).

Дисертационният труд, фокусиран върху етнопсихологическия модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя, предлага нов поглед към образователните потребности в областта на интеркултурното образование и аргументира необходимостта от нови политики към решаването на проблеми, свързани с дискриминация на уязвими групи и техния равен достъп до образование. Заедно с това поднася констатации и размисли за полезността на интеркултурното образование за решаване на съвременните обществени проблеми и изграждане на национална идентичност, стъпила върху европейски ценности и равнопоставеност на културните различия.

Смятам, че изследването е сериозно и задълбочено, а изводите от него са важни и предлагам дисертационният труд да бъде публикуван или най-малко да бъде предоставен на експертите в МОН за вземане на решения и провеждане на адекватни политики. Това, което би могло да подобри качеството на текста, според мен, е избягването на някои чуждици и замяната им с българските съответствия.

Като цяло дисертационният труд е посветен на малко изследвана тема, засягаща динамиката на съвременните културни процеси, породена от прилагането на европейски образователни политики в България и по-специално демократизацията на образователния процес, чиято задача е да се повиши общото образователно, духовно и културно равнище, квалификация, способности и умения на населението от всички възрастови групи. Приложеният автореферат представя коректно съдържанието на дисертационния труд. Справката за приносите е обективна. Публикациите на докторантката са пет на брой и съответстват пряко на темата на дисертационния труд. Представеният дисертационен труд на Анелия Андреева на тема: „Етнопсихологически модел на рефлексивна картина за квалификация на учителя“ отговаря на всички критерии за завършено самостоятелно научно изследване, предвидени от ЗРАСРБ и на Правилника за неговото приложение.

Като имам предвид актуалността на проучването и научно-изследователските качества на Анелия Филипова Андреева, предлагам да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ в научна област 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

05.08.2017

Гр. Пловдив

доц. д-р Красимира Кръстанова